

AZ IGE-IGEKÖTŐ SORREND EGY LEHETSÉGES MAGYARÁZATA

É. KISS KATALIN

MTA Nyelvtudományi Intézet
ekiss@nytud.hu

0. Bevezetés

Írásomban a magyar mondatban egyik központi kérdésének: az igekötő és az ige változó sorrendjének magyarázatára teszek új javaslatot. Először a magyarázandó tényeket veszem számba, majd a ma legelfogadottabbnak számító, Bródy (1991) javasolta magyarázat néhány előnyét és hátrányát tekintem át. Végül ismertetem saját javaslatomat, megmutatván, hogyan ad számot az 1. részben felsorolt tényekről.

1. A magyarázandó tények

Mint köztudomású, az igekötő vagy egyéb igemódosító semleges mondatban megelőzi az igét (ld. (1a)-t), fókusz jelenlétében vagy tagadás esetén viszont az ige mögött áll (ld. (1b)-t és (1c)-t):

- (1) a. *János hazament.*
- b. *János KÉSŐN ment haza.*
- c. *János nem ment haza.*

Felszólító módú ige esetén is megfordul az igemódosító–ige sorrend (2a). V VM sorrendet tapasztalunk alárendelt mondatban is, ha a főmondat igéje parancsolást fejez ki (2b). Ha viszont vélekedést, modalitást kifejező predikátumot követ formailag felszólító módú (szerepét tekintve kötőmódú) alárendelt mondat, abban egyenes, VM V sorrendet találunk (2c):

- (2) a. *János menjen haza!*
- b. *Azt akarom/Megparancsolom, hogy János menjen haza.*
- c. *Valószínűtlen/Nem szükséges, hogy János hazamenjen.*

A feltételes mód nem befolyásolja az igekötő–ige sorrendet – egy esetet kivéve: a múlt-ra vonatkozó irreális óhaj fordított, ige-igemódosító sorrenddel is kifejezhető:

- (3) *Ment volna haza János idejében!*

Főnévi igeneves szerkezetben az igemódosító köztudottan mindig megelőzheti az igét – még fókusz és tagadás esetén is – ld. (4a)-t és (5a)-t. Ugyanakkor, mint (4b) és (5b) tanúsítja, a ragozott ige esetén szokásos FÓKUSZ V VM, illetve *nem* V VM sorrend is lehetséges főnévi igeneves szerkezetben is:

Maleczki Márta (szerk.) 2002: *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei* 5, Szeged, SZTE, 65–76.

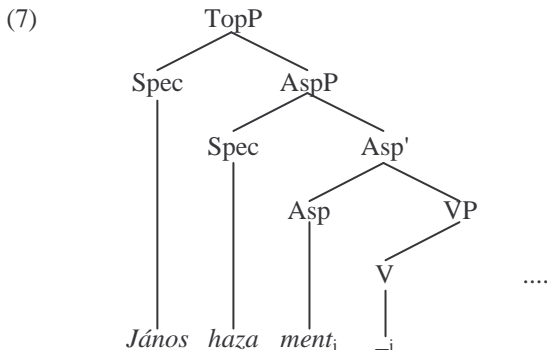
- (4) a. *Jó volna KÉSŐBB hazamenni.*
 b. *Jó volna KÉSŐBB menni haza.*
- (5) a. *Jobb volna nem hazamenni.*
 b. *Jobb volna nem menni haza.*

Nyomatékos állításban (azaz, mintegy egy tagadott állítás tagadásaként) bizonyos esetekben szintén akár a VM V, akár a V VM sorrend szerepelhet (6a); máskor viszont a V VM sorrend vagy teljességgel ki van zárva (6d), vagy eltérő jelentést ad (6b-c).

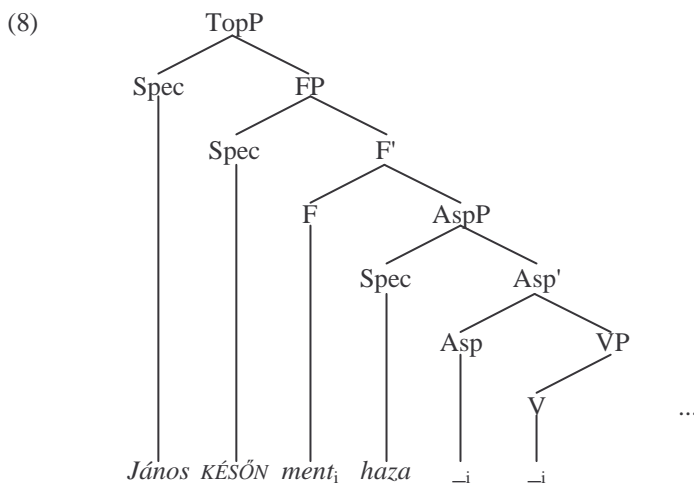
- (6) a. *János újságot olvasott.*
Nem olvasott újságot.
De igen. Újságot olvasott./Olvasott újságot.
- b. *János moziba ment.*
Nem ment moziba.
De igen. Moziba ment./^(%)Ment moziba.
- c. *János pirosra festette a padot.*
Nem festette pirosra.
De igen. Pirosra festette a padot./^(%)Festette pirosra a padot.
- d. *A gomba ehetőnek látszik.*
Nem látszik ehetőnek.
De igen. Ehetőnek látszik./^()Látszik ehetőnek.*

2. A VM–V sorrend Bródy-féle magyarázata

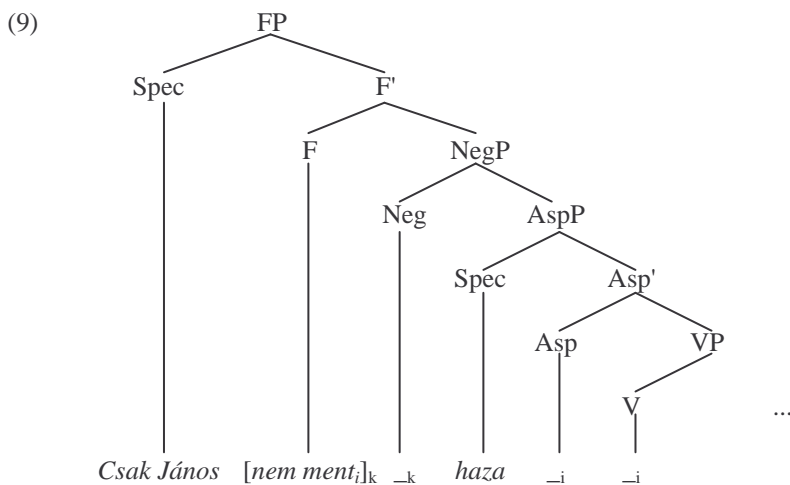
Az igemódosító és az ige változó sorrendjét ma leggyakrabban – Bródy (1991) javaslatát követve – úgy elemzik, hogy a VM–V sorrendet tartják elsődlegesnek, míg a fordított, V–VM sorrendet az igének az igemódosítót keresztező, balra való elmozgatásával vezetik le. Bródy (1991) az igemódosítót és az igét egy V+-nak nevezett csomópont alatt generalja. A V+ kategória bevezetése azonban ad hoc megoldás, és a V+ státusza is tisztázatlan, ezért – Bródy elméletét Piñon (1995) és den Dikken (1999) nyomán korszerűsítve – az ige előtti igemódosítót egy aspektuális kifejezés (AspP) specifikálójában helyezük el. Bródy elméletének a szellemében az igét az AspP üres fejpozíciójába emeljük, azaz:

Tagadás vagy fókusz esetén az ige tovább emelkedik a NegP, illetve FP kifejezések fejezékébe, igemódosítóját maga mögött hagyva:

Tagadó mondatban az ige követi a tagadószt. Ezt Olsvay (2000) – Bródy (1991)-et továbbgondolva – úgy magyarázza, hogy az ige a NegP kifejezés fejébe felemelkedvén ott összekapcsolódik a NegP fejében álló tagadószóval. Ha a tagadást fókusz előzi meg, az FP kifejezés fejezékébe a tagadószó+ige komplexum kerül. Azaz:

Bródy (1995) szerint az F-be való igeemelést az váltja ki, hogy az F fejnek +V jegye, az időjelnek (Tense-nek) pedig +F jegye van, következésképp az F fej és az ige+időjel komplexum között vonzás lép fel. A főnévi igenév, azaz a [- időjel]-lel összekapcsolódó ige +F jegye választhatóan erős vagy gyenge – ezért nem kötelező, csak választható az igeemelést fókusz és tagadás esetén főnévi igenéves kifejezésben. Ez a technikai megoldás a felszólító és feltételes módú igékre is kiterjeszhető – bár a magyarázó ereje kétséges,

hiszen ad hoc módon kell például a felszólító módú igéknek erős, a kötőmódú igéknek pedig gyenge +F jegyet tulajdonítanunk. (A nyomatékos állítások VM V / V VM sorrendjével Bródy nem foglalkozott.)

A Bródy-féle elmélet mellett szól, hogy a feltételezett igeemelés más nyelvek nyelvta-
naiból is ismert. A németben például azt a tényt, hogy főmondatban az ige igemódosítóját
hátrahagyva a mondat második helyére kerül, a mondatot uraló CP kifejezés fejpozíciójába
való igeemeléssel vezetik le. Ugyanakkor Bródy teóriája több magyar nyelvi tényre nem
tud magyarázatot adni. Például:

(i) Az elméletből az következne, hogy fókusz vagy tagadás esetén a [Spec, AspP]-ben ta-
lálható igemódosító mindig közvetlenül követi az F, illetve Neg alá kiemelt igét. Valójában
az igemódosító bárhol állhat az ige mögött. Mint Varga (1981)-es tanulmányából tudjuk, a
fonológiai súlytalan igekötők valóban az igehez szoktak tapadni, de a testesebb igemó-
dosítókra ez nem áll, sőt, az igekötőt is megelőzhetik egyéb fonológiai súlytalan össze-
tevők, például névmások:

- (10) a. *János nem ment érte haza.*
b. *János KÉSŐN ment az iratokért haza.*
c. *MIÉRT ment János haza?*

(ii) Ebben a keretben a tagadó mondatok szórendjének levezetése is problémákat vet fel.
Ahhoz, hogy az igének a Neg fejbe való felemelésekor megkapjuk a kívánt Neg V sor-
rendet, azt kell feltételeznünk, hogy a felemelt ige jobbról csatolódik a *nem*-hez. Azonban
más nyelvekkel kapcsolatban azt tapasztalták, hogy fejmozgatáskor a felemelt fej mindig
balról csatolódik a fölérendelt fejhez, nem pedig jobbról. Bizonyos tények arra utalnak,
hogy a magyarban sincs ez másként. Például a megerősítő szerepű *is* szócska a mondatban
mindig a predikátumrész első eleme után áll. Ez annak lehet a következménye, hogy a
predikátumrész előtt generáljuk, majd elé visszük a predikátumrész első elemét. Azaz, az
'ige *is*' lánc vagy a '*nem is*' lánc minden bizonnyal fejmozgatással és a fejnek az *is* elé
való csatolásával jön létre:

- (11) a. *János [szólni akart], és [szólt is].*
b. *János [nem akart szólni], és [nem is szólt].*
c. *[Nem JÁNOS akart szólni], és [nem is JÁNOS szólt].*¹

Az indokolhatná a '*nem ige*' sorrendet, hogyha a *nem* nem a Neg fejben, hanem a NegP
specifikálójában foglalna helyet. Ekkor viszont azt nem tudnánk megmagyarázni, hogy

¹ Igekötővel, illetve fókusszal kezdődő predikátum esetén az *is* az igekötő, illetve a fókusz után áll:

(i) *János [haza akart menni], és [haza is ment].*

(ii) *János [VACSORA UTÁN akart hazamenni], és [VACSORA UTÁN is ment haza].*

Ha az igekötő, illetve a fókusz a mellérendelő szerkezetek első tagmondatában specifikálói pozíciót
foglal el, akkor a második tagmondatban is specifikálói pozíciót kell neki tulajdonítanunk. Azt kell
tehát mondanunk, hogy a nyomatékosító *is*, melyet a predikátumot uraló *isP* fejpozíciójában gene-
rálunk, [+klitikum] jegyű, azaz lexikális támaszra van szüksége, melyhez vagy az *isP* fejébe való
fejmozgatás vagy a [Spec, *isP*] kitöltése révén jut hozzá.

fókusz és igetagadás együttes jelenlétében miért viszi magával az F pozícióba felemelt ige a tagadószt is.²

(iii) A fordított, ige-igekötő szórendet fejmozgatással előállító teória további problémája, hogy nem tud magyarázatot adni arra a tényre, hogy az igetagadó *nem*-mel ellentétben a fókusztagadó *nem* miért nem vonzza magához az igét. Vö.

- (12) a. *János* [_{NegP} *nem ment*_i [_{AspP} *haza* _{-i}]]
 b. [_{NegP} *Nem* [_{FP} *JÁNOS ment*_i [_{AspP} *haza* _{-i}]]]

Nem világos, hogy (12b)-ben mi gátolja meg az igenek az F-fejből a felső Neg fejbe való emelését.

(iv) A mellérendelés-teszt tanúsága szerint az igemódosító és az ige szerkezeti viszonya nem lehet azonos a fókusz és az ige szerkezeti viszonyával – a tárgyalt elmélet itt bemutatott változatában viszont mind az igemódosító, mind a fókusz specifikáló-fej viszonyban áll az igével. Íme a tények:

- (13) a. *János* [_{AspP} *fel állt*] és [_{AspP} *fel szólalt*] → **János* [_{AspP} *fel [állt és szólalt]*]
 b. *Az ünnepélyen* [_{FP} *JÁNOS beszélt*] és [_{FP} *JÁNOS koszorúzott*] → *Az ünnepélyen* [_{FP} *JÁNOS [beszélt és koszorúzott]*]

Mint (13a) mutatja, az igemódosítót követő predikátumszakasz nem vethető alá mellérendelésnek; mint (13b)-ből kitűnik, a fókuszt követő mondatzszakasz viszont igen. Ez a különbség a tárgyalt elméletből nem következik.

3. Egy alternatív javaslat

3.1. V VM sorrend fókusz és tagadás esetén

Tételezzük fel, hogy a fókuszos kifejezés (FP), illetve a tagadó kifejezés (NegP) nem az AspP-re épül rá, hanem az aspektus nélküli VP-re, azaz, az AspP és az FP/NegP a VP alternatív kiterjesztései. A (14a) alatti, igével kezdődő VP tehát a következő módokon építhető tovább:

- (14) a. [_{VP} *ment haza János*]
 b. [_{AspP} *haza*_i [_{VP} *ment János* _{-i}]]
 c. [_{NegP} *nem* [_{VP} *ment haza János*]]
 d. [_{FP} *JÁNOS*_i [_{VP} *ment haza* _{-i}]]

Eszerint a VP-t csak akkor látjuk el aspektus-operátorral, ha az képviseli a fő állítást a mondatban. A tények alátámasztják ezt a felfogást: a fókusz, illetve tagadás nélküli mondatokban kifejezhető aspektuális különbségek a fókuszos, illetve tagadó mondatokban hiányoznak. A fókusz és tagadás nélküli (15a) első tagmondata például egyértelműen progresszív, (15b) első tagmondata pedig egyértelműen befejezett. Ennek megfelelően (15a) első tagmondata a második tagmondattal egyidejű, (15b) első tagmondata viszont a

² Surányi (2001) úgy kerüli meg ezt a problémát, hogy megengedi, hogy egy-egy kifejezésnek több specifikálója is legyen, és a *nem*-et és a fókuszt ugyanannak a projekciónak a specifikálóiban helyezi el. Így akár a fókusz, akár a tagadószt, akár a kettő együtt ugyanannak a kifejezésnek a fejébe vonzza az igét.

második tagmondathoz képest előidejű. A fókuszos (15c) esetében ez a különbség neutralizálódik: az első tagmondat akár progresszív, a második tagmondattal egyidejű, akár befejezett, előidejű értelmezést megenged.

- (15) a. *János 'hozta 'fel a tűzrevalót, amikor a baleset történt.*
 b. *János 'felhozta a tűzrevalót, amikor a baleset történt.*
 c. *'JÁNOS hozta fel a tűzrevalót, amikor a baleset történt.*

(15c) aspektuális meghatározatlansága önmagában még nem bizonyítja az AspP projekció hiányát. A Bródy-féle igeemelő elmélet keretében azt feltételezhetnénk, hogy (15c) valójában kétértelmű szerkezetileg; a progresszív olvasatú változatot (15a)-ból vezettük le további igeemeléssel, a befejezett olvasatú változatot pedig (15b)-ből, fenntartva az igemódosító [Spec, AspP]-beli pozícióját. Azonban, ha fókuszos mondatokban is van [Spec, AspP] pozíció, akkor a [Spec, AspP] sajátos kitöltésével kifejezhető különleges aspektusoknak is létezniük kellene – de például a tartós befejezett aspektus (16) vagy az iteratív befejezett aspektus (17) összeférhetetlen a fókusszal. Ez a tény a Bródy-féle elmélet keretében nem vezethető le.

- (16) a. *A bácsi elüldögélt a padon.*
 b. **A bácsi REGGEL üldögélt el a padon.*
- (17) a. *János meg-megállt.*
 b. **János A KIRAKATOK ELŐTT állt meg-meg.*

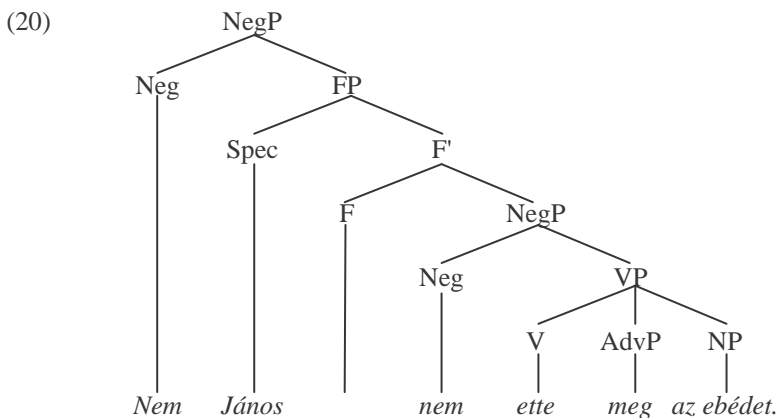
Ugyanezeket tapasztaljuk a tagadó mondatokban is. A progresszív-befejezett szembenállás – ld. a (18a,b) mondatokat – neutralizálódik tagadás esetén:

- (18) a. *A vonat 'haladt 'át a hídon, amikor a baleset történt.*
 b. *A vonat 'áthaladt a hídon, amikor a baleset történt.*
 c. *A vonat (még) nem haladt át a hídon, amikor a baleset történt.*

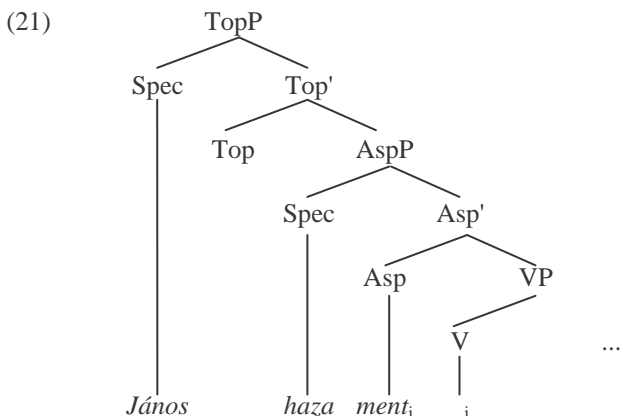
Míg (18a) azt fejezi ki, hogy a vonat áthaladása folyamatban volt a baleset megtörténtekor, (18b) pedig azt, hogy a vonat áthaladása befejeződött addigra, (18c) esetében ez a különbség megszűnik; a mondat mindkét esetnek: az áthaladás folyamatban levésének, illetve befejeződésének tagadását is jelentheti. A két különleges aspektus: a tartós befejezett és az iteratív befejezett aspektus sem fér össze a tagadással:

- (19) a. **A bácsi nem üldögélt el a padon.*
 b. **János nem állt meg-meg.*

A javasolt keretben nem szükséges, hogy az igét akár a negatív kifejezés fejébe, akár a fókuszos kifejezés fejébe felemeljük; feltételezésünk szerint az ige fókusz és tagadás esetén is a VP-ben marad. Így számunkra nem okoz problémát sem az, hogy tagadó mondatban a tagadószó megelőzi az igét, sem az, hogy a tagadást megelőző fókusz nem szomszédos az igével. Minthogy javaslatunk értelmében a tagadószó nem vonzza az igét, természetesen fókusztagadás esetén sem jósolunk tagadószó-ige szomszédosságot. Íme tehát egy igetagadást, fókuszt és fókusztagadást egyaránt tartalmazó mondat szerkezete:

Az F és Neg fejekkel ellentétben az Asp fejlet olyan fonológiailag üres morfémaként fogjuk fel, melynek inkorporálódnia kell az igébe – tehát a VP AspP-vé való kiterjesztése esetén feltételezzük V-ből Asp-ba való igemozgatást:

A V-ből az Asp fejbe való igemelés feltételezése azzal az eredménnyel jár, hogy magyarázatot kapunk rá, miért nem koordinálható az igemódosítót követő mondatszakasz. Azért nem, mert nem képvisel maximális kifejezést (azaz, VP vagy AspP helyett Asp' kategóriájú).

3.2. V VM sorrend felszólító és feltételes módban

Javaslatunkból az 1. részben felsorolt magyarázandó tények közül továbbiak is levezethetők. Mint a (2) alatti példákban bemutattuk, felszólító módú főmondatban, illetve akarást, kellést jelentő főige alá rendelt felszólító módú *hogy*-kötészs mellékmondatban az igemódosító-ige sorrend megfordul, viszont kötőmódú, azaz vélekedést, modalitást kifejező fő predikátum alá rendelt *hogy*-kötészs mellékmondatban megmarad. Tekintsük ismét a releváns példákat:

- (22) a. *János **menjen hazra!***
 b. *Azt **akarom/Megparancsolom**, **hogy János **menjen hazra.*****
 c. *Valószínűtlen/Nem szükséges, **hogy János **hazamenjen.*****

Mint ahogy formailag a kötőmód azonos a felszólító móddal, csak abban különbözik tőle, hogy más jelentéstani környezetben jelenik meg, az eltérő ige-igemódosító sorrend magyarázata bizonyára a jelentéstani környezetben rejlik. Egy felszólító módú ige a jelenhez mint referenciaponthoz képest mindig még meg nem történt, a jövőben bekövetkező eseményt jelöl – egy jövőben bekövetkező esemény esetében viszont nem releváns az esemény belső időszerkezete, hiszen egy ilyen eseményt szükségképpen egészében, kívülről szemlélünk. Bizonyára ez a tény teszi feleslegessé felszólító mód esetén a VP AspP-vé való kiterjesztését. Az AspP hiányára utal a tartós befejezett aspektusnak és az iteratív befejezett aspektusnak a felszólító móddal való összeférhetlensége is – vö.

- (23) a. ***Üldögélj el** a kispadon!
 b. ***Állj meg-meg** az úton!

(Egyébként a felszólító mód az indoeurópai nyelvekben sem szokott aspektusjelölő segédigével kombinálódni.) Vélekedést, valószínűséget kifejező főmondat esetén viszont az a referenciapont, melyből a mellékmondatban kifejezett cselekvést, történést szemléljük, nem szükségszerűen azonos a jelennel, hanem – mint a (24) alatti példapárból kiténik – változó lehet, így nem válik feleslegessé a mellékmondatban kifejezett esemény belső időszerkezetének kifejezése, azaz az AspP projekció generálása.

- (24) a. *Valószínűtlen, hogy a vonat (épp) **menjen át** a hídon, amikor a bomba robban.*
 b. *Valószínűtlen, hogy a vonat (már) **átmenjen** a hídon, amikor a bomba robban.*

Az AspP projekció kötőmódú mondatokban való jelenlétére utal, hogy ilyen mondatokban a tartós perfektív és az iteratív befejezett aspektus is kifejezhető:

- (25) a. *Valószínűtlen, hogy a bácsi **elüldögéljen** a padon.*
 b. *Valószínűtlen, hogy János **meg-megálljon** hazafelé menet.*

A felszólító módú ige AspP híján gyakran mondatkezdő helyet foglal el. Némely indoeurópai nyelv, például a görög, a francia és a spanyol esetében a felszólító módú ige mondatkezdő helyét az ige kötőszói pozícióba (C-be) való emelésével vezetik le. A magyarban nyilvánvalóan nem erről van szó, hiszen a felszólító módú igit fókusz, tagadószó, kvantor és topik is megelőzheti. Az alábbi mondatban topikot, fókuszot és tagadószót találunk a felszólító módú ige előtt:

- (26) *János CSAK KÉT NAPIG **ne menjen** iskolába!*

Kivételesen az igemódosító is a felszólító módú ige elé kerülhet. Az ilyen mondatok sajátos, emotív jelentéstartalommal bírnak:

- (27) a. *(Aztán) **hazagyere** idejében!*
 b. ***Megedd**, amit a menzán adnak!*
 c. ***Haza ne gyere!***

Nem világos, hogy ezekben a mondatokban az igemódosító milyen pozícióban áll. Aligha [Spec, FP]-ben, hiszen ige mögötti fókusszal nem fér össze – jóllehet [Spec, FP] fókusszal való kitöltése esetén az ige mögött állhat további fókusz. Azaz, míg a fókuszos (28b)-ben az inherens fókusz jeggyel bíró *későn* állhat az ige után, (28a) esetében ez nem lehetséges:

- (28) a. ***Hazagyere KÉSŐN!**
 b. *Csak TE gyere haza KÉSŐN!*

Mint (27c) mutatja, a felszólító módú ige előrevitt igemódosítója megelőzi a tagadószt. Ha tehát a (27a–c) alatti mondatokban az igemódosító netalán [Spec, AspP]-ben áll, akkor arra kell következtetnünk, hogy az AspP és a NegP kivételes együttes előfordulása esetén az AspP épül a NegP-re és nem fordítva.

Az irreális óhajt kifejező, múlt idejű feltételes módú igét tartalmazó mondatok igemódosító-ige sorrendje az igével kezdődő angol múlt idejű feltételes mondatok szórendjére emlékeztet – vö.

- (29) a. **Ment volna haza János idejében!**
 b. *Had John gone home in time, ...*

A (29b) típusú angol mondatoknak olyan szerkezetet tulajdonítanak, melyben az ige a kötőszó helyén (C-ben) áll – ld. (30a)-t. Ennek bizonyítéka, hogy az ilyen mondatokban a kötőszó nem tehető ki – ld. (30b)-t.

- (30) a. [_C *Had*_i [_{IP} *John* _{-i} [_{VP} *gone home in time*]]]...
 b. **If had John gone home in time...*

A magyarra azonban a (30a) alatti elemzés aligha terjeszthető ki, hiszen a magyarban az ige előtt tagadószó (31a), kvantor (31b), valamint némileg marginálisan topik (31c) is állhat, sőt, az óhajtó kötőszó is kitehető (31d):

- (31) a. *Ne mentél volna haza!*
 b. *Legalább néhányszor 'mentél volna haza idejében!*
 c. *A bíró 'fújta volna le a meccset!*
 d. *Bárcsak mentél volna haza!*

Fókusz ugyanakkor nem állhat az ilyen ige előtt – legfeljebb csak utána:

- (32) a. ***KÉSŐN mentél volna haza!**
 b. **Mentél volna haza KÉSŐN!**

Ige utáni fókusz csak ige előtti fókusz engedélyezhet – következésképp a feltételes módú ige fókuszban: a fókuszos kifejezés (FP) fejpozíciójában kell, hogy álljon. A javasolt elmélettel összhangban az igét tartalmazó FP közvetlenül a VP-re épül. A tapasztalt tények is ezt támasztják alá – hiszen ha az FP az AspP-re épülne, a [Spec, AspP]-t elfoglaló igemódosító mindig közvetlenül az ige mögött állna, mint (33a)-ban; de nem ez a helyzet – ld. (33b)-t.

- (33) a. [_{FP} **Ment volna**_i [_{AspP} **haza** _{-i} [_{VP} _{-i} *János*]]]
 b. **Ment volna János haza!**

3.3. Tetszőleges VM V sorrend főnévi igeneves kifejezésben

A főnévi igeneves kifejezések esetében tapasztalható szórendi ingadozás nem vezethető le a fentebb bemutatott elméletből. A fókusz és tagadást tartalmazó igeneves kifejezések változó szórendjét egy korábbi munkáimban javasolt segédhipotézissel fogom magyarázni (É. Kiss 1987, 1992). Tekintsük ismét a magyarázandó tényeket:

- (34) a. *Jó volna nem késni el.*
 b. *Jó volna nem elkészni.*
- (35) a. *Jó volna CSAK PÉTERREL menni moziba.*
 b. *Jó volna CSAK PÉTERREL moziba menni.*

Tételezzük fel, hogy a főnévi igenév *-ni* toldaléka nemcsak a mondattani levezetés során, hanem – képző módjára – már a szótárban is összekapcsolódhat az igével. Minthogy a képzők az igekötős, sőt általában az igemódosítós igék esetében a VM+V komplexumhoz járulnak (pl. *kiolvasó, mozibajárás*), a szótárban képzett főnévi igenév $[[VM+V]+ni]$ szerkezetű. A mondattanban az elemek belső morfológiai szerkezete láthatatlan, ezért az így képzett VM+V+*ni* egység egésze a V csomópont alá kerül. Ez esetben a fókusztagadószt szabályszerűen követő VP természetesen igemódosítóval kezdődik – ahogy ezt (34b)-ben és (35b)-ben tapasztaljuk. (34a) és (35a) esetében a mondattanban látjuk el a szabályosan megszerkesztett VP fejtét igenévképzővel – következőképp a V csomópont alatt a puszta, igemódosító nélküli ige áll.

3.4. A nyomatékos állítások VM V sorrendje

A nyomatékos, mintegy a tagadást tagadó állításoknak nem tulajdonítok külön operátort vagy sajátos szerkezetet. Felfogásomban az ilyen mondatok szerkezete és szórendje nem tér el az egyszerű, AspP kategóriájú predikátumot tartalmazó mondatok szerkezetétől és szórendjétől. Azaz:

- (36) a. *János* [_{AspP} *újságot* [_{VP} *olvasott*]]
 b. *János* [_{AspP} *moziba* [_{VP} *ment*]]
 c. *János* [_{AspP} *pirosra* [_{VP} *festette a kerítést*]]
 d. *A gomba* [_{AspP} *ehetőnek* [_{VP} *látszik*]]

Azokban az esetekben, melyekben nyomatékos állításkor megfordul az igemódosító és az ige sorrendje, valójában ún. egzisztenciális olvasatú mondatot használunk nyomatékosításra (vö. Kiefer 1992: 867). Az egzisztenciális olvasatú mondatok azt fejezik ki, hogy az adott esemény már előfordult, vagy még előfordul a jövőben. Fordított szórend jellemzi őket, és az ige utáni hangsúlytörlés, valamint az ige mögötti fókusz lehetősége arra utal, hogy az elől álló ige az F csomópont alatt található. Pl.

- (37) *János* [_{FP} *'ment_i már* [_{VP} $_{-i}$ *ki a vonathoz KÉSŐN*]]

Bizonyos eseményszerkezet-típusok, például az *újságot olvasott* képviselte típus esetében mindegy, hogy egyszerű állítást vagy 'előfordult, hogy...' jelentésű állítást használunk nyomatékosításra – hiszen a „*De, igenis, (az imént) újságot olvasott*” jelentése nem különbözik lényegesen a „*De, igenis, előfordult (az imént), hogy újságot olvasott*” állítás jelentésétől. Más típusú predikátumok olvasatát jelentősen megváltoztathatja az 'előfordult, hogy...' jelentéstartalom. Vessük össze (36b,c)-t (38a,b)-vel:

- (38) a. (*De, igenis,*) *János 'ment moziba.*
 b. (*De, igenis,*) *János 'festette pirosra a kerítést.*

Míg az egyszerű befejezett (36b) és még inkább (36c) azt sugallja, hogy az alanynak, illetve a tárgynak az az állapota, mely adott cselekvés eredményeképpen létrejött (azaz, az

alany moziban levése, illetve a kerítés pirossága) még mindig fennáll, az egzisztenciális olvasatú (38a,b) nem implikál ilyesmit – tehát nem is használható (36b,c) helyett.

Ha a predikátum jelen állapotot fejez ki, nem tulajdonítható neki ‘előfordult már...’ vagy ‘előfordul még...’ jelentésű egzisztenciális olvasat, tehát az egzisztenciális olvasatnak megfelelő szerkezet sem. A (39) alatti mondatváltozat tehát agrammatikus, és így természetesen nyomatékosításra sem használható fel:

(39) *(De, igenis,) a gomba 'látszik ehetőnek.*

4. Befejezés

Írásomban új magyarázatot javasoltam az igemódosító és az ige fókusz és tagadás esetén tapasztalható fordított sorrendjére. Az igemódosítót Piñon (1995) és den Dikken (1999) nyomán egy aspektuális kifejezés (AspP) specifikálójában helyeztem el, és amellet érveltem, hogy a VP-t csak akkor terjesztjük ki aspektuális operátorral AspP-vé, ha a VP képviseli a tagmondatban a fő állítást. Ha a VP tartalmát preszupponáljuk, azaz, a fő állítást a fókusz általi kimerítő azonosítás vagy a tagadás képviseli, akkor a VP aspektusát nem fejezzük ki. Ebből a megoldásból az következik, hogy a fókusz és/vagy tagadást tartalmazó mondatok aspektusa meghatározatlan. Azok a sajátos aspektusok, melyek [Spec, AspP] meghatározott aspektuális operátorokkal való kitöltésével fejezhető ki (például a tartós befejezett vagy az iteratív befejezett aspektus) fókuszos és tagadó mondatokban nem jelenhetnek meg. (Kivételesen, emotív töltettel tulajdonképpen a tagadás és a befejezett aspektus kifejezhető egyidejűleg. Érdekes módon az ilyen mondatokban az igekező előzi meg a tagadószt, azaz, az AspP uralja a NegP-t, és nem fordítva.)

A javaslat bizonyos értelemben visszatérés Brassai (1863–65) és É. Kiss (1983, 1987, 1992) felfogásához, mely szerint a fókusz és az igemódosító ugyanazon ige előtti helyen jelenik meg kiegészítő megoszlásban. Míg azonban a korábbi megoldásokban maga a fókusz és az igemódosító váltakozott ugyanazon pozícióban, a jelen javaslat szerint a fókusz pozícióját és az igemódosító pozícióját, illetve a tagadószt pozícióját tartalmazó kifejezések vannak kiegészítő megoszlásban az ige előtt. Ezzel sikerült a korábbi megoldásváltozatok fő problémáit kiküszöbölni (nem kell egyazon szerkezeti pozícióhoz különböző szemantikai értelmezéseket rendelni, és nem kell a mellérendelés során különbözőképpen viselkedő igemódosító-ige viszonyt és fókusz-ige viszonyt azonos szerkezetüként elemezni.) A javasolt megoldás mentes a ma legáltalánosabban elfogadott, Bródy javasolta, igeemeléssel alapuló magyarázat problémáitól is.

Hivatkozások

- Brassai Sámuel 1863–65: A magyar mondat, *Magyar Akadémiai Értesítő, A Nyelv- és Széptudományi Osztály Közlönye* 3, 3–128, 173–409.
- Brody, Michael 1991: Remarks on the order of elements in the hungarian focus field, in István Kenesei szerk.: *Approaches to Hungarian* 3, Szeged, JATE, 95–122.
- Brody, Michael 1995: Focus and checking theory, in István Kenesei szerk.: *Approaches to Hungarian* 5, Szeged, JATE, 29–44.
- Dikken, Marcel den 1999a: On the structural representation of possession and agreement: The case of (anti-)agreement in Hungarian possessed nominal phrases, in István Kenesei szerk.: *Crossing Boundaries*, Amsterdam, John Benjamins, 137–178.

- Kiefer Ferenc 1992: Az aspektus és a mondat szerkezete, in Kiefer Ferenc szerk.: *Strukturális magyar nyelvtan 1: Mondattan*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 797–886.
- É. Kiss Katalin 1983: *A magyar mondatszerkezet generatív leírása = Nyelvtudományi Értekezések 116*, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- É. Kiss, Katalin 1987: *Configurationality in Hungarian*, Dordrecht, Reidel és Budapest, Akadémiai Kiadó.
- É. Kiss Katalin 1992: Az egyszerű mondat szerkezete, in Kiefer Ferenc szerk.: *Strukturális magyar nyelvtan 1: Mondattan*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 79–179.
- Piñon, Christopher J. 1995: Around the progressive in Hungarian, in István Kenesei szerk.: *Approaches to Hungarian 5*, Szeged, JATE, 153–191.
- Varga László 1981: A topicről és a fókusz utáni elemek sorrendjéről, *Magyar Nyelv 77*, 198–200.